

פרשת שלח לך

1

(ב) כדברך. הוא מיותר, ודרשו צנכרות דף ל"ב שאמר לו הקב"ה עמידים אומות העולם לומר כן אשרי עבד שרצו מודה לו, ויש להבין מה לו למשה לדעת אם עמידים אומה"ע לומר כן או לא, והוא אינו מבקש אלא סליחה יהא מאיזה טעם. אלא הענין דלפני שנתן שני טעמים חדא ושמעו מצרים וגו', והוא דברי משה עמו, שנית ועתה יגדל נא וגו' כאשר דברת וגו', והשיב הקב"ה סלחתי אבל כדברך, לא מטעם המדות שהן המה דברי, אלא מטעם דברך שעמידים אומות העולם כו', ונפקא מינה מזה שאין הסליחה אלא מצד חלול השם שיאמרו אומות העולם מצלתי יכולת וגו', אם כן אין הסליחה אלא באופן שיסור חשש חלול השם וכאשר יבואר:

15 (בא) ואורם חי אני. הוסיף הקב"ה להגיד למשה הטעם שאינו סולח בשביל המדות, והיי מוכיח אותו הדור לארץ, על זה אמר דמי אני, משמעות חי כמה פעמים בתכלית השלימות כמש"כ בספר בראשית ב' ו' וצ"מ, ומשמעות חי אני כמה פעמים בחשיבותי, כדאיחא בבראשית רבה פ' מקץ [פר"ש] על הפסוק ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך וגו', מאני של בשר ודם למדנו, מהו אני של הקב"ה כשאמר פרעה אני

2

פרעה ובלעדיך וגו' היה לו כל הכבוד הזה לכשיבוא אני של הקב"ה אני עשיתי ואני אשא על אחת כמה וכמה, העלו חז"ל דמה שאמר פרעה ליוסף אני פרעה לא היה כדי להודיעו מי מדבר עמו, וכי לא ידע יוסף מי מדבר עמו, אלא אני בחשיבותי וכחי לעשות גדולות, וכן מאמר ה' אני עשיתי פירושו אני זכחי כזיכול וכבודי, ומזה הכונה אמרו חז"ל בסנהדרין [מ"ו א'] בזמן שאדם מישאל מטעור שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי, ופירשו בגמרא ירושלמי אן חנין קלני אית חנוי חנוי קל אני מאן דמר קלני לית הוא אלא קליל, פירוש שנעדר כזיכול כבוד שמים ואם כן נתמעט כח של אני, ובאשר דשלימות של אני להקב"ה לא שייך באמת כלל, שהרי לית מחשבה תפיסא ביה אלא משעת בריאת שמים וארץ, וכשמגיעים לתכלית מתמלא הכוני אני, ותכלית בריאת שמים וארץ הוא גלוי כבודו יתברך כמבואר בכתוב [ישעיה מ"ג] כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו וגו', ואם כן כשממעט כבוד שמים נעשה קיל שם אני, וזהו דבר ה' ואולם חי אני, אימתי בא בשלימות שם אני.

בא? ב? ג?

3

(ג) וישכימו בבוקר וגו'. רצו לשבוע מעין החטא, וקבלו על עצמם למסור נפשם על הכניסה לארץ גם שלא בצירוף ארון ה' ומשה: כי חטאנו. כמה שחטאנו עלינו לתקן, על כן הננו מוסרים עצמנו לסקנה זו: (מא) צמח זה אתם עוברים וגו'. אף על גב שטוב לתקן החטא בדבר שחטא, אבל לא במקום שהחטא עולם גם כן נגד דבר ה', ומסירות נפש כזה אינו מתקבל כמו שיבאר בפרשת קרח ובספר דברים י"ז וצ"מ: והיא צ"א תצ"ח. אפילו אם היחה המלחמה בלא עליה על ההר שאין הסכנה עמומה, מכל מקום כל מלחמה נדרשת להצלחה, וצלי הצלחה דרמי המלחמה בחוקת סכנה: (מב) א"ל תע"ו. על ההר דשם הסכנה מלאה: כי אין ה' בקרבכם. לא כמו שאחם סבורים דאחר שתמסרו נפשכם, תועיל השגחת ה' להיות עמכם גם דרך נס, לא כן: (מג) כי העמלקי והכנעני וגו'. ביאר להם דנהי שלא תהיה מגפותם דרך עונש, שהרי חטובה הוא כמרים בפני הפורענות, מכל מקום במקום שאי אפשר להגדל אלא דרך נס, אין החטובה שלא כהוגן מגינה:

העמק דבר

4

כי ע"כ כן שבתם מאחרי ה'. הנה על אמרם ועלינו אל המקום אשר אמר ה', היינו לגבול הארץ שניתן לישראל, על זה אמר משה טעם שלא תועיל החטובה משום שזו המה עוברים את דבר ה' שאמר אם אחס תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשון וגו', אבל עליה בתחלת ההר שעדיין אינו גבול ישראל, ואינו בכלל הגזירה, היה מן הסבא שמועיל החטובה ומסירות נפש להצילם, על זה אמר עוד טעם כי לא יועיל להצילם דרך נס, כי על כן שבתם מאחרי ה', שהחטא היה כמה שלא רצו ללכת אחריו, והיה צוה חילול השם, על כן וצ"א יהיה ה' עמכם, כי במקום חילול השם אין החטובה מועלת לגמרי, מיהו אם לא היחה הסכנה מלאה לא היו נעשים כעת, שהרי חטובה כמרים בפני הפורענות, אפילו אינו כדאי למחול לגמרי, מכל מקום אינה מגעת להציל דרך נס והשגחה פרטית, משום הכי אחר שהעמלקי והכנעני שם לפניכם, ודאי חגפיו:

5

(מד) ויעפילו לעצות. כפירוש רש"י לשון חיזוק הלב, וכלשון המקרא בחזקו ג' הנה עופלה לא ישרה נפשו זו. ואף על גב שהיה להם להאמין לאזהרת משה, מכל מקום חזקו לצבם לחשוב שאזהרה זו אינה אלא כדי שמהא המסירות נפש באמת, כמו שמצינו במדרש שיר השירים [פ"ז ח'] בעת שבאו חנניה מישאל ועזריה לשאל את פי יחזקאל הנביא אם יעמוד להם הקב"ה בעת שיפילו עצמם בכבשן האש, היחה החטובה שלא יעמוד, והיה כדי שמהיה מס"נ באמת, וזה לפי הפשט כלשון ויעפילו. אבל מדלא כתיב כלשון אחר ברור על חיזוק הלב, מובן שבה הכתוב לכלול בזה עוד כונה אחרת וכפירוש רש"י בשם התנחומא שהוא מלשון אופל, הכונה שהיו הרבה מן המעפילים מאמינים ויודעים שלא יליוו, ויפלו במלחמה, אבל מכל מקום היה כדאי להם או להיות נשבה שם עד ביאת ישראל לשם, או אפילו ליהרג בארץ ישראל ולהיות נקבר שם ולא במדבר, אבל ההשגחה באה והפר עצמם בזה גם כן כאשר יבואר:

וזכרתם את כל מצות וגו' ורא תתורו וגו'. ואחר כך כתיב עוד הפעם למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי וגו'. הענין, דשמי זכירות הללו לצן ותכלת צלות לשני אופני הנהגת האדם מישראל, האחד מי שחייו בדרך הכבושה לרבים עוסק בעניני פרנסה ומכל מקום עליו לשמור לעשות מצוה בזמנה, השני מי שמופרש לעבודת ה' ומתבודד ושוקע עמו לאהבת ה', וגם עליו לשמור מצוה בזמנו ולא לקפח מעשה המצוה בשביל דביקות ח"ו. וכבר אמרו חז"ל במסכת שבת [קכ"ז א'] גדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכניה שכן מצינו באברהם אבינו שאמר להקדוש ברוך הוא אל נא תעבור וגו', ולא כוונו חז"ל שהמכניס אורח גדול במעלה

10

2

ממי שזכה להקבלת פני שכניה, שזה אינו מוכח מזה המקרא כלל, אלא גדול לפני ה' לעשות זה המצוה של הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכניה, ומי שהגיע לאהבת ה' והקבלת פני שכניה והגיע לפניו מצוה של הכנסת אורחים, עליו להפסיק דביקותו ולהזדקק למצוה שבאה לידו, כמו שעשה אברהם אבינו, וכל שכן מצוה שצונו לשמים שאין אפשר לעשות על ידי אחרים. ועל אלו שני אופני חיי הישראלי צוה ה' לעשות חוטים לזכרון, ובשביל אופן הראשון צוה לעשות חוטי הכסף מין כסף, ועליו כתיב וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם, שלא יהא העסק משכחו ממצוה זמנו: ורא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. לימדנו בזה מעשה המצוה שלא נחשבו למצוה אלא אם עושה ומאמין על כל פנים שהוא מצוה ועושה, לאפוקי אם לצבו פונה אחרי מינות שאינו מאמין במצוה כלל, אין בעשייתו נחשב למעשה וזהו אחרי לבבכם, ופירשו בגמרא ברכות פרק א' [י"ג ב'] זו מינות. וכתיב עוד ואחרי עיניכם היינו עין הדעת, דיש עושה מצוה ומכוין

10

M

שלא ללכת בה על פי חיזה טעם שנראה לו בדעת שטוב יותר שלא ללכת ידי מצוה, בזה האופן אינו נחשב למצוה, (וכמש"כ המוס' בכמה מקומות דאפילו למאן דאמר מצוה אין זריכות כונה מכל מקום אם מכוין שלא ללכת ודאי אינו יוצא ידי חובה, והכי עיקר כמש"כ בחיבורי העמק שאלה סימן קנ"ד בעזרו יח'), ועל זה כתיב ואחרי עיניכם, דעין הדעת מורה שלא ללכת, אז אינו מצוה: (ב) למען תזכרו. זהו זמירה לאדם המעלה השקוע באהבת ה', וזהו הכתוב לעשות חוטי תכלת שמורה על התקשרות במחשבות גבוהות, שמכל מקום יזכור מעשה המצוה בזמנם, ואז ודאייתם קדושים לאהיבם. דאף על גב שהאדם מתקדש עמו בזה שמופרש לגבוה והוא מרכזה לשכינה, מכל מקום אינו מרובה לשמים עד שיהיה עושה המצוה בזמנו, אז תהיה קדושתו לאלהים, וגם הקב"ה לא ימנע טוב ממנו להשפיע עליו שפע קדושה ורוח הקודש (א):

מצוה ה' ולא יותר מהמה. ועל זה סיים המקרא אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים, דבארץ מצרים עוד לא קבלו תורה ומצוות, ולא ידעו צאמת מה המה כי אם חיזה גדולי הדור שהיו מקובלים מאברהם יצחק ויעקב שעשה אברהם אבינו את כל התורה, אבל בדרך כלל נשתכחה תורה זו מדעת המון רבה, ומי שהיה ירא ה' וחפץ בעבודתו היה עובד ה' בדרך שראה בשכלו טוב ויפה, אבל מעת שיצאו ממצרים הנחיל הקב"ה תורה ומצוות ודוקא מצוה אלו ולא יותר. והנה המוס' בב"ב דף קי"ט ב' הביא בשם מדרש דהמקושש לשם שמים נחמין שמילל שבת כדי שיהרג וידעו הדור שאף על פי שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ מכל מקום חייבין במצוות התורה, ויש להתבונן מאין הוציאו חז"ל רמז דרך היה המעשה שנתכוין לשם שמים. ולפי דברינו למדו מסמיכת פרשת ציצית לאותה פרשה של המקושש, דנזוהרו אחר כך גם על זה האופן, שאין לציט לתור אחר מצוות חדשות ולעשות עבירה למצוה ח"ו, דאף על גב דאיתא בזויר דף ק"ג ב' גדולה עבירה לשמה כמצוה שלא לשמה, מכל מקום זה אינו אלא שבאה שעה לידו שמוכרח לעשות עבירה לשם שמים, כהא דתמר ויהודה שלא היה לה ענה אחרת, או מעשה ידעל, אבל להמציא נפשו לכך לעשות עבירה לשם שמים אין זה דרך הישר שיצור לו האדם, ועל זה נאמר ולא תתורו אחרי לבבכם כמו שביארנו, ובפרשת קרח יבואר עוד שמשום הכי נקמכה מעשה דקרח אחרי פרשת ציצית, שבוה נכשלו ר"ן איש גדולי

חיפוש ענין חדש, ויותר נוח היה אי כתיב ולא תלכו אחרי לבבכם, והיה משמעו יפה זו מינות, שהלכו נמשך אחריו, ולמה נאמר ולא תתורו, על זה י"ש ר' ישמעאל עוד כונה באזהרה זו, והיינו דשלמה אמר והלך בדרכי לבן, והתנא מפרש כל אורו מקרא שמת צבור וגו' לשם מצוה והכי פירשו במדרש קהלת, וזהו דעת ר"ל בגמרא שבת דף ס"ג ב' עד כאן לדברי תורה, ופירש רש"י שמת בתלמודך למוד משמחה וטוב לב, ונמנא פירוש והלך בדרכי לבן, לפי שאין הילוך עבודת ה' בתמידות של כל בני אדם שוין, זה עוסק בתורה ועמלה כל היום, וזה פורש עמו לעבודה, וזה לגמילות חסדים, והכל לשם שמים, וגם בתורה עצמה אין כל דרך לימוד שוה, וגם במעשה המצוות איתא בפרק כל כתיב [שבת קי"ח ב'] אבון במאי זהיר טפי, והיה מר זהיר במצוות שבת ומר במצוות ציצית, והרי זה כדאיתא בירושלמי סוף פרק א' דקידושין כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ, אר"י ב"ר בון מ"י שיחד לו מצוה ולא עבר עליה מעולם, ובמכילתא פרשת בשלח תניא כל העושה מצוה אחת באמנה כו', וע' מש"כ בספר דברים ו' א' ב' ג', וכן בגמ"ח אין כל העוסקים שוין בהליכות עולמם, ואם בא אדם לשאול חיזהו דרך ישרה שיצור לו בדרך לימודו או בזה להיות זהיר טפי, על זה אמר קהלת והלך בדרכי לבן, מה שלכו נמשך אחריו, צרור שמזלו חזי כי זה ענין טוב לפי כח נפשו, ועל זה קאמר או בדרך שתרצה, אפילו מה שאינו בכלל מצוות התורה כלל, רק שהוא עושה לשם שמים ובדביקות באלהיו הרי זה טוב, על זה כתיב ולא תתורו אחרי לבבכם, שלא תחפשו מצוות חדשות מה שאינו על פי התורה, ולא נכלל במצוות ציצית, שבו נכלל תרי"ג

10

(מא) אני

ה' אלהיכם אשר וגו' אני ה' אלהיכם. שמי פעמים והדרש במנחות (מ"ד א') ידוע. ולפי הפשט מבואר לפי דברינו, דמיירי בשני אופני עבודת ה', והנה צהיות ישראל במצרים היו גם כן אנשי מעלה ודבקים בה', והקב"ה היה משגיח עליהם בהנהגה נסית כפי ערכם, אבל המון ישראל עוד שלא יצאו ממצרים לא ידעו מאומה מתורה ומצוות, וכמו כן לא באה עליהם השגחה פרטיית לפי המעשה עד שיצאו ממצרים וקבלו תורה ומצוות, אז נשתנה הנהגה עליונה להשגיח לפי המעשה בדרך נסתר כמש"כ בספר דברים בפרשת שמע ישראל ובכ"מ, וזהו דכתיב שמי פעמים, נגד אופן הראשון כתיב אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי וגו' על מנת כן הוצאתי מארץ מצרים כדי להשגיח עליכם לפי מעשה המצוות, ונגד אופן השני כתיב אני ה' אלהיכם סתם, דמשמעו מכבר גם לפני יציאת מצרים, והכל לפי מעשה המצוות,

והשגחה פרטיית גם כן משונה באנשי מעלה ממשארי עובדי ה' כמש"כ בספר דברים במקרא פנים צפנים וגו' ובכ"מ. ועוד לאלוה מלין במשמעות מקראות הללו ולא תתורו אחרי לבבכם וגו', ועל זה כתיב אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וגו', ותניא בספרי ר' ישמעאל אומר למה נאמר ולא תתורו אחרי לבבכם, לפי שהוא אומר שמת צבור בילדותך וגו' (פירוש וסיפיה דקרא והלך בדרכי לבן) בדרך ישר או בדרך שתרצה תלמוד לומר ולא תתורו אחרי לבבכם, והמאמר הזה פלא, מה קשה להתנא למה נאמר, ומה זה הישוב שלא נטעה בדברי קהלת לומר שכשר הדבר ליך בכל דרך שתרצה אפילו לעשות דבר עבירה ח"ו. אלא כך הענין דקשה לשון ולא תתורו דמשמעו מלשון מתור הארץ,

9

2

3